

FRANTIŠEK LANGER (1888–1965)

Metodický list úroveň C

I. PERIFÉRIE

Zdroje fotografií: http://img.radio.cz/pictures/divadlo/langer_periferie.jpg,
http://www.svandovodivadlo.cz/res/data/068/007462_200_055059.jpg?seek=1164993616. [21. 7. 2014].

Divadelní hry tvoří stěžejní část Langerova díla a často zobrazují prostředí každodenní reality „obyčejných“ lidí jedinečných charakterů, kteří v sobě mají hluboce zakořeněný mravní zákon. Většina jeho dramát spadá do období po první světové válce a věnuje se základním lidským otázkám života a smrti.

Periférie představuje Langerovu myšlenkově nejpropracovanější divadelní hru a bývá řazena mezi nejúspěšnější česká meziválečná dramata. Hlavním motivem je problematika viny a trestu, lásky a smrti. Hlavní hrdina touží odčinit své provinění z vraždy, které přesahuje literu zákona a dotýká se ideálu absolutní spravedlnosti.

Vymezení vyučovacího cíle: česká divadelní tvorba počátku 20. století v českém i evropském kontextu, legionářská literatura.

Pracovní list kategorie C je věnován zčásti dramatické tvorbě Františka Langera, která tvoří stěžejní část jeho díla, a zčásti jeho mistrně napsaným povídkám s legionářskou tematikou. Divadelní hra Periférie si postupně získala diváky nejen na české, ale i na mezinárodní scéně. Přestože hra neodráží větší celek evropských událostí, jako tomu bylo u jiných Langerových her s legionářskou tematikou (Listy z kroniky legií, Vítězové, Jízdní hlídka...), váže se z dramatického hlediska k velkým

žánrovým proměnám a z literárního pak k nadčasovým a nadnárodním tématům lidského svědomí, viny a odpuštění.

I. Úvodní aktivita

Na úvod tohoto pracovního listu se žáci ihned seznamují s textem, a to prostřednictvím vybraných pasáží jedenácté a dvanácté scény, v nichž dochází k významnému dějovému zvratu: Franci byl doposud rád, jak se mu daří unikat trestu za spáchaný zločin vraždy, ale nyní se v něm probouzí pocit viny a potřeba být spravedlivě potrestán.

První čtení může probíhat individuálním způsobem jako samostatné čtení. Poté následuje krátký společný úvod k přečtené ukázce. Žáci by měli bezpečně poznat, že se jedná o dramatický text a vyjmenovat prvky, jimiž se tento literární druh vyznačuje a čím se liší od epiky a lyriky.

V této fázi by bylo vhodné s žáky promluvit o dobových reáliích:

- a) Jak si představujete tehdejší centrum a periférii Prahy? Srovnejte s dnešní dobou.*
- b) Co tehdy pro obyvatele divadlo znamenalo? Čeho bylo nositelem? Mělo stejnou funkci jako dnes?*
- c) Jaká vrstva obyvatel tehdy divadla navštěvovala?*

II. Práce s textem

Po samostatném čtení by mělo následovat čtení společné, nejlépe v duchu scénického čtení (žáci mohou částečně hrát jednotlivé postavy, připravit si svou roli).

Následuje sedm otázek vztahujících se k přečtené ukázce, které žáci mohou individuálně vypracovat písemně do svých listů, poté by měla následovat společná kontrola.

1) Napadá vás, proč autor zvolil název Periférie a v jaké době se asi děj odehrává?

Příběh se odehrává na pražské periférii a zároveň na okraji společnosti. Autor však nehodnotí a hra není sociální kritikou. Jeho společenské cítění nikoho nezavrhuje, ani nikomu nestraní. *Periférie* (1925) odráží autorovu současnost, tedy 20. léta 20. století.

2) V jakých prostředích se ukázka odehrává? Srovnejte vystupování a jazykový projev Franciho a paní Urbanové: v čem se liší?

- práce s textem

3) Kdo s kým hovoří v každé z obou scén. O čem?

- práce s textem

4) Jak byste Franciho charakterizovali?

- práce s textem

5) Proč se chce Franci přiznat? Čeho tím touží docílit?

Franci je nejprve rád, jak mu všechno vychází a jak lehce se daří vraždu ututlat. Vyrůstající nezáměr okolí v něm však zprvu probouzí touhu se svým činem pochlubit a poté dokonce čím dál tím silnější nutkání pocítit spravedlnost. Touží být za svůj zločin potrestán a dožaduje se absolutní spravedlnosti.

6) Proč mu nikdo nevěří?

Případ už byl uzavřen a nikomu se nechce se jím znovu zabývat. Paní Urbanová je ráda, že se konečně zbavila svého násilnického muže, který ji jen bil a ponižoval a komisař je příliš zaneprázdňen jiným vyšetřováním (nebo se mu hodí tak jasný případ smést se stolu). Franciho svědectví navíc není nijak přesvědčivé. Je nejistý, a tak se spíš zdá, že chce zpátky do vězení, protože nemá kam jinač jít. V závěrečné komisařově replice se poněkud ironicky dostává do popředí klíčová otázka svědomí: „Nemáte trochu svědomí, že mě obíráte o spoustu drahocenného času?“ – Právě svědomí totiž Franciho ke komisaři přivedlo.

7) Vyhledejte, kdy a v jakém divadle se Periférie hrála naposledy. Pokud jste představení viděli, zkuste krátce ústně shrnout své dojmy.

- tato otázka může být zadána jako domácí úkol do příští hodiny

Po této otázce následuje stručný obsah celé hry, který tak doplňuje dějový kontext k vybraným ukázkám. Díky němu se žáci seznámí s celým příběhem, což jim umožní lepší orientaci při vytváření závěrečného shrnutí.

III. Obsah

Divadelní hra *Periférie* představuje originální zpracování otázky provinění, trestu a potřeby dosažení spravedlnosti. Drama se skládá z patnácti scén, z nichž se každá odehrává v jiném prostředí.

Hlavní postavou dramatu je dobrácký zloděj Franci, mladík z velkoměstské spodiny, který se právě vrátil z vězení za nedokončené vloupání. Nemá kde bydlet, a tak se nastěhuje k prostitutce Anně. Plánují společnou budoucnost a chtějí se živit jako tanečníci. Jednou však Franci u Anny zastihne jejího zákazníka z vyšší společnosti, rozzuří se a nechtěně ho zabije. Policie i manželka zabitého uvěří jeho původní verzi o nešťastné náhodě a případ se zdá být uzavřen. Franci se zpočátku raduje, jaké má štěstí, ale nedovede se ubránit touze vypovědět vše tak, jak se to skutečně událo a být nakonec i spravedlivě potrestán. Nikdo mu však nechce uvěřit a tak dá nakonec na radu podivínského bývalého soudce, aby zabil ještě jednou. Ve vypjatém dialogu obou milenců se Anči, z lásky i za pokání za svou vinu prodejné dívky, sama nabídne jako oběť. Vybízí Franciho, aby ji zabil, a sama mu přitiskne ruce na své hrdlo.

V této verzi byla *Periférie* hrána od roku 1926 i na několika světových scénách (Varšava, Riga, Budapešť, Milán, Hamburg, ...). Později, v berlínském zpracování, se dostala dokonce až do Spojených států. Režisér Max Reinhardt totiž při provedení ve Vídni odmítl tento tragický závěr, a tak František Langer příběh upravil ve jméno věčné lásky: ve druhé verzi vynáší soudce pod hvězdným nebem nad Francim následující rozsudek: „Odsuzuji vás, (...) abyste tuto ženu miloval.“

IV. Závěrečná reflexe

Poslední tři otázky přesahují rámec ukázky i prostého obsahu děje hry a otevírají větší prostor k úvahám a diskusi. Žáci mohou mít u každé otázky několik minut na přemýšlení a zapsání svých nápadů.

8) Jak hodnotíte zločin spáchaný v náhlém afektu a zločin z vypočítavosti? Diskutujte.

9) Znáte ze světové literatury díla s podobným tématem viny a trestu? Zkuste srovnat postavu Franciho s postavou studenta Raskolnikova z Dostojevského románu Zločin a trest. V čem se odlišují? Poté, co se dopouštějí zločinu, jedná se u nich o podobný proces sebereflexe? Přemýšlejte, zaznamenejte v bodech své nápady a diskutujte.

V obou dílech se hlavní mužský hrdina dopouští vraždy a snaží se vyhnout trestu. Posléze je to postava ženy, která ukončí jejich bloudění a směřuje jejich kroky na cestu ke spravedlnosti.

Zločin a trest je psychologickým románem. František Langer nepřenesl Dostojevského hrdinu do českého prostředí, ani neusiloval o propracovanou introspekci své hlavní postavy.

„U Dostojevského jde o vraždu cílenou, vědomou, zatímco v Langerově hře je to spíše nešťastná náhoda. A náhoda způsobí, že Franciho nikdo z vraždy neobviní. Franci se chce chlubit svým štěstím, ale nikdo ho neslyší nebo nechce slyšet. Právě lhostejnost okolí je motorem pro Franciho svědomí, z touhy pochlubit se se stane touha přiznat se a být uznán vinným,“ [režisér Štěpán Pácl, Moravské divadlo v Olomouci]¹.

¹ Český Zločin a trest na periférii města i společnosti. [Online]. Autor: jab. <http://www.cesktelevize.cz>. 16. 1. 2013. Citováno 21. 8. 2014.

10) V úvodu a na konci hry se objeví „Muž před oponou“, který diváky krátce seznámí s prostředím pražské periférie, s ústřední postavou Franciho a okomentuje jednotlivá dějství. Hra tímto předznamenává tzv. „epické divadlo“. Uvažujte, čeho chce autor tímto prostředkem dosáhnout a запиšte si své nápady. Poté si vyhledejte podrobnější informace a uveďte si příklady her a dramatiků, kteří s principem epického divadla pracovali.

„Epické divadlo (německy *episches Theater*) je divadelní žánr, který se začal prosazovat v první polovině 20. století. Dává přednost příběhu, jež je často přerušován komentováním vypravěče, ale i jednotlivých postav. Divák si musí uvědomit, že divadlo nezobrazuje realitu, a musí konfrontovat vlastní život s divadelní iluzí. Scéna se často mění a přestavuje před jeho očima. Nejvýraznějším představitelem byl německý dramatik, režisér a divadelní teoretik Bertolt Brecht. Přestože prvky epického divadla existovaly již delší dobu, byl to právě on, kdo je sjednotil, rozvinul a zpopularizoval. Mezi další propagátory patřil například Vladimír Vladimirovič Majakovskij.“²

² Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Epick%C3%A9_divadlo. Poslední přihlášení 22. 7. 2014, 15:31.

II. ŽELEZNÝ VLK

SMRT V PÍSCÍCH

Zdroje obrázků:

<http://www.artbook.cz/images/Foto/a/100915.jpg>

<http://literaturelegii.unas.cz/vojaci.png>

http://www.paichl.cz/paichl/knihy/legie/lekari_u_Halice.jpg. [21. 7. 2014].

První světová válka hluboce otřásla základními lidskými hodnotami. Legionářská tematika tímto předkládá osobní svědectví nejen z bojů na frontě, ale také z vnitřních soubojů každého z účastníků konfliktu.

Příběhem Smrt v píscích začíná Langerova kniha legionářských povídek Železný vlk. Jedná se o prosté a tragické vyprávění o českých zajatcích, kteří v asijské poušti postupně umírají na cholera. V závěrečné scéně boje na život a na smrt už proti sobě stanou jen dva muži: ruský voják a poslední z českých zajatců. Mezi páchnoucími hroby a v bezprostřední blízkosti vlastní smrti si oba náhle uvědomují pozitivní hodnotu života.

Vymezení vyučovacího cíle: legionářská literatura v českém a evropském dějinném kontextu.

Vysvětlivky:

policmejstr, pristav – náčelník, velitel místní policie

staroobřadec – člen sekty odštěpené od pravoslaví

Sart – příslušník smíšené skupiny íránsko-tatarsko-mongolského kmene usedlého při řece Syrdarja v Kazašsku a Uzbeku, mluvícího tureckým nářečím sart-tili a vyznávajícího islám

Druhá část pracovního listu úrovně C reflektuje legionářskou tematiku prostřednictvím ukázky z povídky *Smrt v píscích* ze souborného díla *Železný vlk*. Vyprávění Františka Langera zde působí velmi autenticky a místy připomíná uměleckou reportáž.

I. K úryvku

„Soubor legionářských próz Františka Langra *Železný vlk (Příběhy z naší anabáze)* vyšel poprvé roku 1920 v nakladatelství Gustava Voleského. Jeho základem je *Pět povídek z vojny (...)*: *Smrt v píscích*, *Příběh Kratochvilův*, *Muzikant Novotný*, *Železný vlk* a *Za cizí město*.“³

„*Smrt v píscích* je prostou, tím tragičtější příhodou českých zajatců v Asii, umírajících na poušti cholerou. Così mravně horoucího vítězí tu nad zevní efektností až do konce, kdy ruský voják a český zajatec, zápasící spolu na život a na smrt, smíří se, pocítivše v blízkosti páchnoucího hrobu, že život je dobrý.“⁴

„Z legionářských spisovatelů lze dnes Františka Langra charakterizovat jako neobjektivnějšího, což také znamená, že jeho soubor *Železný vlk* je žánrově čímsi mezi věcnou reportáží, záznamem kronikáře, očitým svědectvím povýšeným do vyšší literatury střízlivě upozaděnými epickými (fabulačními) postupy a citovým zaujetím korigovaným logikou často jen stěží odhadnutelné válečné psychologie – to vše, aniž tím utrpěla autentičnost sdělovaná tím, který byl nejen při tom, ale jenž sám byl součástí soukolí, ničícího lidské životy stejně jako udolávané svědomí a zapírané duše.“⁵

„V dovětku František Langer uvádí, že *Smrt v píscích* byla napsána podle vyprávění vojáků. (...) O tom, že *Smrt v píscích* není skutečným příběhem, ale vojákem převyprávěnou povídkou A. N. Svirského, která vyšla pod titulem *Lager smerti* roku 1911 v almanachu *Sovremennik*, se dozvěděl později.“⁶ Na svou obhajobu František Langer dále říká: „Přítomnost Čechů a jiných zajatců v ději dávala cítiti blízký vztah dějů k našemu pozdějšímu životu ve vojsku. Nebylo téměř ani možno nechopiti se tohoto sdělení, protože každým coulem patřilo k naší historii.“⁷ (...) „Svirský líčí vše typicky ruský, mé líčení chce býti české, respektive evropské, a tam, kde sám neumím hledět na tyto typy, jež jsem v ději již našel, hledím na ně skly největšího ruského básníka Dostojevského, který bezděky stane se každému člověku bedkem ruského srdce. (...)“

Smrt v píscích je mistrovsky napsaná próza, v níž nejen z neznalosti původního textu, ale už pro samo téma mohl Langer až vizionářsky fabulovat v uhrančivém stínu bezprostředně vyčkávající smrti.⁸

³ Langer František. *Železný vlk*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 185 (vydavatelská poznámka.).

⁴ Ibid., s. 198. (JUSTL, Vladimír – *Svědectví jako umělecké dílo*)

⁵ Ibid., s. 199–200.

⁶ Ibid., s. 200.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid., s. 201.

II. Úvodní aktivita

V úvodu této části se nachází obrazová příloha, s níž by se žáci měli seznámit ještě před četbou samotného textu. Některý z žáků by mohl jednotlivé obrázky okomentovat a zkusit odhadnout, proč se sbírka povídek jmenuje *Železný vlk* (jednalo se o pancéřový vlak, který si čeští legionáři sestavili k bojům v Rusku, na hranicích Evropy a Asie).

Následuje společná, případně samostatná četba textu a vysvětlení slov neznámého původu (viz vysvětlivky).

III. Práce s textem

Práce s textem zahrnuje osm otázek vycházejících přímo z uvedené ukázky. Žáci odpovídají písemně a poté se ústně vrací k bodům k diskusi (otázky č. 2, 5 a 7).

Otázky k textu

1) *Jakých historických událostí se ukázka týká a kde se odehrává?*

- práce s textem

2) *Jaké pocity ve vás vyvolává četba první části úryvku? Zdají se vám být některé situace absurdní? Jaké a proč?*

- práce s textem
- téma k diskusi

3) *Kdo všechno byl mezi zajatci?*

- práce s textem

4) *Kdo je to felčar? Plnil v této ukázce své poslání? Proč byl jeho příjezd pokaždé tolik očekáván? Jak byste postavu felčara charakterizovali?*

Slovem *felčar* (z německého *Feldscherer*) neboli ranhojič (původně vojenský polní chirurg), býval dříve označován člověk léčící bez lékařského diplomu (původně jen rány)⁹. Ve slovníku cizích slov (1981) je uváděn i jiný význam tohoto slova: v nynějším Rusku a na Ukrajině se tak nazýval lékařský pracovník s tříletým lékařským vzděláním, který pracoval jako pomocník pod přímým vedením lékaře. Po třech letech získal oprávnění vykonávat samostatnou lékařskou činnost, v rámci omezení stanovených ministerstvem zdravotnictví.

⁹ [Online]. slovník-cizich-slov.abz.cz. Aktualizováno 22. srpna 2014.

- práce s textem

5) Srovnejte situaci ruských vojáků a zajatců. Jsou jejich role jasně vymezeny?

- práce s textem

6) Které literární žánry ukázka připomíná?

- autentičnost vyprávění a snaha o objektivitu navozují dojem umělecké reportáže nebo zápisků z kroniky

7) O jaké se jedná útvary z hlediska slohového? Jak vnímáte jazyk, jakým je ukázka napsána?

- práce s textem

„Jazyk *Železného vlka* je výrazně poznamenán historickým vývojem a dobovou normou spisovné češtiny i prostředím, v němž povídky vznikaly: střetají se v něm prvky knižní, archaické s hovorovými i nářečními.“¹⁰

Podstatnou součástí lexika jsou rusismy, které se objevují jak v původní podobě (pristav), tak i v počestělé formě.

8) Citujte z textu pasáže, v nichž se závažnost materiálního nedostatku přesouvá do oblasti základních lidských potřeb.

- práce s textem (motiv lidské svobody)

IV. Závěrečná reflexe

Vzhledem k tomu, že se již v předešlé fázi, během práce s textem, dostáváme k několika diskusním tématům, bude závěrečné shrnutí přečtené ukázky věnováno individuálnější formě ztvárnění dojmů. V hodině nebo za domácí úkol mají žáci nejprve napsat stylisticky vhodný text, který by vyprávění doplňoval formou osobního záznamu událostí. Žáci by se tímto měli soustředit nejen na obsahovou stránku svého projevu, ale také na stylistické přiblížení se původnímu textu. Poslední úkol pak představuje zadání slohové práce, úvahy, na jedno z témat volně se vztahujících ke klíčovým motivům celé ukázky.

¹⁰ *Železný vlk*, s. 186 (vydavatelská poznámka).

9) *Vžijte se do role felčara a představte si, že máte vytvořit zápis o situaci pro své nadřízené. Snažte se, aby bylo možné poté váš text začlenit do vyprávění jako krátké osobní svědectví (pokuste se zachovat autorův styl a napodobit jej). Využijte informací z textu a pokuste se zachytit felčarovy pocity a vztah k práci, kterou „vykonával“. Zároveň můžete rozvinout svou fantazii doplněním vhodných detailů.*

10) *Napište úvahu, jejímž mottem bude jeden z následujících citátů:*

- a) *„Přemýšlení o smrti je přemýšlením o svobodě.“ Michel de Montaigne*
- b) *„Svoboda je, myslím si, jediná hodnota, která má cenu lidského života.“ Jan Procházka*
- c) *„Každému, kdo je účasten na cizím osudu, je odňato něco svobody z osudu vlastního.“ Stefan Zweig*

FRANTIŠEK LANGER

© Spolek ČŠBH. Licence CC BY-NC-ND <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/> Projekt byl podpořen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v rámci dotačního Programu na podporu činnosti nestátních neziskových organizací působících v oblasti předškolního, základního a středního vzdělávání v roce 2014.
